

- Саджавка Надвірнянського району Івано-Франківської області // Записи Гавадзина В. В. 22. 07. 2010 р., 2 арк.
8. НЕА ІІІП. – Ф. 1. – Оп. 7. – Спр. 4. – Весняна обрядовість с. Микуличин Надвірнянського району Івано-Франківської області // Записи Гавадзина В. В. 23. 07. 2010 р., 2 арк.
 9. НЕА ІІІП. – Ф. 1. – Оп. 7. – Спр. 27. – Календарні звичаї, обряди та пісні с. Яворів Косівського району Івано-Франківської області // Записи Гавадзина В. В. 30. 09. 2010 р., 4 арк.
 10. НЕА ІІІП. – Ф. 1. – Оп. 7. – Спр. 29. – Календарні звичаї та обряди с. Великий Рожин Косівського району Івано-Франківської області // Записи Гавадзина В. В. 10. 10. 2010 р., 2 арк.
 11. НЕА ІІІП. – Ф. 1. – Оп. 7. – Спр. 35. – Весняна обрядовість с. Білоберезка Верховинського району Івано-Франківської області // Записи Гавадзина В. В. 12. 10. 2010 р., 2 арк.
 12. Попович В. Таким життя творили люди... (3 історії Великого Бичкова) / В. Попович. – Praha, 2003. – 410 с.
 13. Сеньків І. Гуцульська спадщина: праці з життя і творчості гуцулів / Іван Сеньків. – К.: Українознавство, 1995. – 512 с.
 14. Шекерик-Доників П. Рік у віруваннях гуцулів / П. Шекерик-Доників. – Верховина : Ред. журналу «Гуцульщина», 2009. – 352 с.
 15. Kolberg O. Dzieła wszystkie. Rus Karpacka / O. Kolberg. – Wrocław, Poznań : Ludowa spółdzielnia wydawnicza, Polskie wydawnictwo Muzyczne, 1970. – Т. 54, cz. 1. – 339 s.
 16. Kosowska E. Legenda. Kanon i transformacje. Sw. Jerzy w polskiej kulturze ludowej / E. Kosowska. – Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdansk : Zakład narodowy imienia Ossolinskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii nauk, 1985. – 158 s.
 17. Kowalik A. Kosmologia dawnych Słowian / A. Kowalik. – Kraków : Nomos, 2004. – 543 s.

Доценко В.О.

УДК 94 (477.5)“18”/“19”=411.16

РОСІЙСЬКЕ ІМПЕРСЬКЕ ЗАКОНОДАВСТВО ЩОДО ЄВРЕЇВ КІНЦЯ XVIII – XIX СТ.

Україна багатонаціональна держава, в якій компактно проживають представники більше ста національностей. На сучасному етапі державного будівництва важливо реформувати та розвивати вітчизняне законодавство щодо статусу національних меншин України. При підготовці законопроектів важливо проаналізувати розвиток законодавства Російської імперії щодо вирішення національного питання. В законодавстві Російської імперії щодо національних громад, вагоме місце займають нормативно-правові акти, які регламентували статус та умови проживання єврейської меншини. Тому метою даної розвідки є аналіз Російського законодавства щодо євреїв з кінця XVIII і до початку XX ст. Цим питанням займалися і займаються багато дослідників. Однак для нас найбільш важливими є роботи Я. Хонігсмана, А. Наймана, А. Подольського. [7; 10]

На початку XIX ст. в українських губерніях Російської імперії приживало більше 2 млн. євреїв, що складало близько 7,5% від загальної чисельності населення. В деяких губерніях, зокрема в Херсонській ця цифра перевищувала 12%. [3, – С.314.]

На відміну від інших національних громад українських губерній євреї були не корінним населенням з іншим віросповіданням. Тому російські самодержці намагалися в першу чергу визначити їх правовий статус та умови їх швидкої асиміляції.

Законодавство Російської імперії щодо єврейської громади було надзвичайно заплутаним і нелогічним, складалося з великої кількості законодавчих і підзаконних актів, що приймалися у різний час і за різних обставин. Часто нові акти заперечували попередні, а іноді заміняли їх собою. При цьому більшість актів об'єднувала одна спільна риса – вони мали відкритий і прихований антисемітизм по відношенню до російського єврейства.

Переважає більшість законів і розпоряджень Російської імперії, що стосувалися життя євреїв, регламентували їхня громадянські права та економічні можливості. За змістом і способами реалізації законодавство щодо євреїв хронологічно можна поділити на кілька відмінних періодів:

1 період. Кінець XVIII – початок XIX ст. – законодавчі акти що визначали території проживання євреїв – Волинь, Поділля, Київщина, Новоросійські губернії та основні сфери їх зайнятості.

2 період. 1801-1825 роки – уведення положень про майнові, економічні аспекти облаштування євреїв, єврейських громад – кагалів, надання прав вступу до народних училищ, гімназій з метою їх подальшої асиміляції. Визначення особливих прав для євреїв, які приймали православ'я.

3 період. 1825-1855 роки – уведення військової повинності, скорочення «смуги осілості», прийняття законодавчих актів щодо асиміляції євреїв через систему освіти, ліквідація кагалів.

4 період. 1855-1888 роки – прийняття законодавчих актів, що суттєво поліпшували становище євреїв. Зокрема, ліквідація рекрутчини, дозвіл на державну службу, дозвіл на проживання поза межами «смуги осілості» для певних категорій єврейського населення, дозвіл обирати і бути обраними до земств та отримання єврейськими дітьми світської освіти. Водночас указом 1864 року євреям заборонялось купувати і орендувати землю у «смугі осілості».

5 період. 1881-1917 роки – наступ російського царизму на права єврейської громади імперії. Прийняття

законодавчих актів антисемітського характеру – заборона займатися певними видами діяльності, заборона проживати в сільській місцевості, обмеження прав на торгівлю, промисли, оренду, обмеження виборчих прав. [5, с. 65].

Основоположні законодавчі документи відносно євреїв були видані в кінці XVIII ст. урядом Катерини II. Їх поява була обумовлена переходом до складу Російської імперії нових територій Півдня України та Правобережжя.

Ще 1769 р. Катерина II власним указом дозволила євреям Київського генерал-губернаторства переселятися в південні райони України, що мали відійти до Російської імперії внаслідок успішних російсько-турецьких війн.

Протягом 90-х років XVIII ст. Катериною II було видано ряд указів, які започаткували створення на території західних та південних губерній законодавче оформлення «смуги осілості». [8]

В 1802 р. урядом Олександра I було створено перший «Комитет для составления положения о евреях», який ще мав назву «Комитет о благоустройстве евреев. Офіційно завданням комітету було вироблення загальної єврейської реформи, але фактично головною його метою було вирішення проблеми накопичення євреїв у селах, а також можливості подальшого проживання євреїв у повітах в ролі орендарів і корчмарів.

Результатом діяльності комітету стало затверджене 9 грудня 1804 р. «Положення про євреїв», яке складалося з 54-х параграфів, об'єднаних у 6 розділів 15. Воно стало першим систематизовано розробленим законодавством царського уряду щодо євреїв і мало загалом ліберальний характер.

«Положення» передбачало різні заходи в усіх сферах життя євреїв. Зокрема, євреям надавались можливості навчатися в російських народних училищах, гімназіях, університетах, як і дітям інших національностей. Вони могли при цьому носити свій одяг (у школах парафіяльних і повітових), німецький або польський (у гімназіях), виконувати свої релігійні обряди. Якщо ж євреї не хотіли віддавати дітей до державних шкіл, то мали право за власні кошти засновувати спеціальні єврейські школи з викладанням однієї з мов - російської, польської чи німецької.

«Положення» 1804 р. ділило їх на 4 класи: а) землероби; б) фабриканти і ремісники; в) купецтво; г) міщанство. Всі євреї були зобов'язані записатися до одного з них. Якщо вони цього не робили, то з ними мали чинити як з бродягами

Новий закон порушив існуючу для євреїв заборону виходити за «смугу осілості», дозволивши фабрикантам, купцям і ремісникам з дозволу губернатора тимчасово селитися з сім'ями у внутрішніх губерніях і столицях (§ 28). [11, с.19]

Таким чином, "Положення" 1804 р. підтвердило існування смуги осілості, яка на той час охоплювала 12 губерній, дещо розширило її, надавши євреям право постійно проживати в Астраханській і Кавказькій губерніях (однак у 1835 р. ці дві губернії було виведено зі смуги). Виключенням стали міста Миколаїв, Севастополь та Ялта, котрі територіально розташовувалися в межах «смуги осілості».

"Положення" 1804 р. торкалося й релігійної сфери. Воно зберігало за євреями свободу релігії, але скасувало право кагалів і рабинів застосовувати публічні покарання. Це обмеження було викликане здебільшого релігійною боротьбою між хасидами і миснахідами, яка точилася в той час. Внаслідок цього релігійного розколу їм було дозволено мати власні синагоги і рабинів 18.

Рабинів повинні були затверджувати губернські органи влади. Вони обиралися на три роки і були на утриманні єврейської общини. [11, с. 20]

Наполеонівські війни, перегляд Олександром I світогляду перешкодили реалізації цього Положення повною мірою. Першим законодавчим актом, який був послідовно втілений у життя, стало Положення про євреїв від 31 травня 1835 року. Відповідно до «Положення про євреїв» 1833 року, євреї отримали право постійно проживати у 15 губерніях Російської імперії, які входили до смуги осілості. [9] Положення було доповнено пунктами «Закону про стани» 1857 року, щодо перебування євреїв як у смузі осілості, так і за її межами. [4, с. 47]

Політика царського уряду у єврейському питанні у XIX на початку XX ст. полягала у встановленні різноманітних правообмежень та заборон. Якщо у XVIII ст. головним мотивом встановлення правообмежень був юдаїзм, то у XIX ст. головними підставами для ужорсточення законодавства стали економічні мотиви. Протягом XVIII ст. було видано чотири укази про виселення євреїв з Росії. В їх основі лежав факт розп'яття євреями Ісуса Христа та перемановання православних у свою віру. У XIX ст. євреїв звинувачують у «експлуатації сільського населення» і в «розхитуванні селянського благоустрою».

В одному із чисельних урядових законопроектів вирішити єврейське питання пропонувалось шляхом поділу всіх євреїв за родом діяльності на корисних і некорисних. Корисними визнавались тільки єврей-ремісники і робітники, а купці, торгові посередники зараховувались до категорії некорисних. Такої думки дотримувалась більшість вищої російської адміністрації. [2, с. 61.]

Жорстокі обмеження існували стосовно прав євреїв на державну службу чи суспільну діяльність. До 1835 року за євреями взагалі не визнавалися права на державну службу. Загалом деякі послаблення були зроблені для євреїв-медиків. А у 1882 році було визнано можливим заміщення євреями посад військових лікарів та фельдшерів у межах 5 відсоткової норми. [4, с.48]

Указом від 26 серпня 1827 р. на євреїв було накладено рекрутську повинність у більш жорсткій формі, ніж по відношенню до християнського населення. Повинність передбачала щорічний набір 10 рекрутів з 1000 євреїв. Крім того, за податкові недоїмки євреїв обкладали додатковою рекрутською повинністю, з розрахунку один рекрут 2 000 крб. недоїмки [6, с.65.]

В ході реформ 60-70-х рр. XIX ст. євреї отримали певні політичні права. Згідно судової та земської реформ 1864 р. євреям дозволялось обирати та бути обраними на виборні посади до земств та на посади

судових присяжних засідателів. «Міське уложення» 1870 року закріплювало за євреями право обирати гласних депутатів до міських Дум.

Разом з тим Судовим статутом 1877 року обмежувалось право євреїв виконувати обов'язки присяжних засідателів. Відповідно Статуту кількість євреїв, які включалися у списки присяжних засідателів, повинна була відповідати відсотку євреїв-мешканців повіту. Не допускалося призначення євреїв на посаду старших присяжних засідателів. По справах про злочини проти віри участь євреїв у складі присяжних засідателів заборонялася. Згідно рішенням Державної Ради 1884 року правила поширювались на Катеринославську, Полтавську, Таврійську та Херсонську губернії Починаючи з 1889 р., заміщення посад присяжних повірених особами нехристиянського віросповідання вимагало особистого дозволу міністра юстиції. Жорстко були обмежені можливості євреїв займатися адвокатурою. [5, с. 68]

Реакційні перетворення імператора Олександра III звели нанівець громадські права єврейського населення. Згідно з положенням закону 1890 р. «Про земства» євреї були звільнені від участі в земських виборчих зібраннях і з'їздах через «шкідливий» вплив єврейського елемента на організацію місцевого самоврядування.

3 травня 1882 р. міністр внутрішніх справ Н.П. Ігнат'єв видав тимчасові правила про євреїв, цей документ обмежував права їх мешкання поза містами і містечками, забороняв оренду нерухомого майна і торгівлю євреїв у дні свят. [1, с. 15]

Контрреформи міського уложення 1882 року позбавляли виборчих прав основну масу єврейського торгово-промислового стану, за винятком купців 1-ї гільдії. Уложення передбачало позбавлення осіб єврейського походження прав обирати гласних членів управи, міського голову та бути обраними на ці посади. У міських управах повинні були вестись списки осіб, які за походженням не могли бути обраними до міської Думи. Згідно цього списку дозволялась присутність в управах 10 відсотків осіб єврейського походження від загального складу Думи. У великих містах і містечках, де євреї фактично складали половину і більше місцевого населення, представництво їх у місцевому самоврядуванні було ще меншим. Так, в Одесі, Києві, Кременчуку, Катеринославі, Кривому Розі представництво євреїв у місцевих Думах та управах складало лише третину від установленої норми. [2, с.63]

Всі ці заходи обмежували і без того вузьку сферу діяльності єврейського населення. Єврейська інтелігенція була позбавлена права здійснювати адміністративно-управлінську кар'єру і тому особливо прагнула до занять вільними професіями. Процентними нормами обмежувалось можливість єврейської молоді здобути вищу та середню освіту.

Отже, ставлення до єврейського етносу з боку самодержавної влади було неоднозначним. Періоди ліберальної політики щодо євреїв чергувалися з періодами обмеження їх прав. Російське імперське законодавство XIX – початку XX ст. в повній мірі відобразило ці процеси. Разом з тим необхідно наголосити, що політика російського самодержавства щодо євреїв здійснювалась у загальному руслі націоналістичної та шовіністичної політики царизму щодо всіх не титульних націй і народностей Російської імперії. Дії царату через систему законодавчих актів обмежували правове та соціально-економічне становище майже всіх верств єврейського населення. Що зумовило активну участь євреїв у основних суспільно-політичних рухах Російської імперії, розгортанні власної системи громадських об'єднань та політичних партій.

Джерела та література:

1. Дубінець С. Про вклад євреїв у торгівлю Південно-Східної України (кінець XIX – поч. XX ст.) / С. Дубінець // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Запоріжжя, 2000. – Вип. XII. – С. 14-20.
2. Кальян С. Антиєврейська політика царського уряду (1889-1907 рр.) / С. Кальян // Єврейська історія та культура кінця XIX початку XX ст. : зб. матеріалів X міжнар. наук. конф. (28-30 серпня 2002 р.). – К. : Ін-т Юдаїки, 2003. – С. 58-66.
3. Котляр Ю. Образование и культура сельского еврейского населения юга Украины в первой трети XX века / Ю. Котляр // Єврейська історія та культура кінця XIX початку XX ст. : зб. матеріалів X міжнар. наук. конф. (28-30 серпня 2002 р.). – К. : Ін-т Юдаїки, 2003. – С. 314-319.
4. Морозова А. В. Єврейське населення Лівобережної України в другій половині XIX – на початку XX ст. / А. В. Морозова. – К., 2009. – 300 с.
5. Нариси з історії та культури євреїв України. – К. : Дух і Літера, 2005. – 440 с.
6. Погребінська І. М. Смуга осілості / І. М. Погребінська // Євреї України: історія, культура, традиції : зб. наук. праць. – К., 1997. – С. 60-66.
7. Подольський А. Ю. Антисемітська політика російського царизму в Україні на початку XX ст. / А. Ю. Подольський // Український історичний журнал. – 1995. – № 6. – С. 61-65.
8. Полное собрание законов Российской империи (Собрание первое). СПб. – Т. XXIII. – № 17
9. Полный хронологический сборник законов и положений, касающихся евреев от уложения Алексея Михайловича до настоящего времени. 1649-1873 : извлечения из Полных собраний Законов Российской империи / сост. В. О. Леванда – СПб., 1874. – 839 с.
10. Ханигсман Я. С. Евреи Украины (краткий очерк истории) : ч. 1 / Я. С. Ханигсман, А. Я. Найман. – К., 1993. – 174 с.
11. Щербак Н. О. Єврейське питання у внутрішній політиці царизму наприкінці XVIII – у першій чверті XIX ст. / Н. О. Щербак // Український історичний журнал. – 2004. – № 6. – С. 16-26.